

Oryantalistlerin Hadis Araştırmalarındaki Kaynak Kullanımının Sorunları

The Problems of the Source Usage By Orientalists in Their Hadīth Researches

Muhammad Masharib Shah
SYED

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi,
İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam
Bilimleri Bölümü, İzmir, Türkiye

Bu çalışma yazarın "Oryantalistlerin Hadis Araştırmalarında Kullandıkları Metot ve Kaynakların Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezinin son konusundan çıkarılmış olup, bazı değişiklikler ve eklemelerle beraber onun özet halidir.

Geliş Tarihi/Received: 18.09.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 28.11.2022

Yayın Tarihi/Publication Date: 29.12.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Muhammad Masharib Shah SYED
E-mail: masharibsherazi92@gmail.com

Atif: Syed, Muhammad Masharib Shah.
"Oryantalistlerin Hadis Araştırmalarındaki Kaynak Kullanımının Sorunları". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 58/1 (Aralık 2022), 57-66.

Cite this article as: Syed, Muhammad Masharib Shah. "The Problems of the Source Usage By Orientalists in Their Hadīth Researches". *Journal of İlahiyat Researches* 58/1 (December 2022), 57-66.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, oryantalistlerin hadis araştırmalarındaki kaynak kullanımında herhangi bir sorunun bulunup bulunmadığını araştırmak, varsa ne gibi bir sorun olduğunu tespit edip tahlil etmektir. Hadislerin sübutu, sıhhati ve yorumlanmasında İslâmî anlayışı tahlil eden oryantalistik ilmî çalışmaları incelemede kaynak kullanımını değerlendirmek önem arz etmektedir. Buna binaen oryantalistlerin hadis araştırmalarındaki kaynak kullanımının farklı problemlerini sistematik bir biçimde ve belli bir insicam içinde sunmak ve bazı yeni örneklerle bunu ispatlayarak değerlendirmek, çalışmamızı; genelde oryantalist düşünceleri tanıtan, eleştiren ve farklı yönden değerlendiren önceki çalışmalardan ayırmaktadır. Bu çalışmada literatür taraması, analiz ve tenkit gibi beşerî bilimlerin temel metotlarının bir sonucu olarak oryantalistlerin çalışmalarında kaynağı bilmemek, kaynağa dayanmamak, kaynak eksikliği, kaynağı alanında kullanmamak, sübjektiflik; oryantalistik çalışmalara itimat, tâli, zayıf ve arkeolojik kaynak kullanımı, İslâm ve Ehl-i Sünnet dışı kaynak kullanımı vb. sorunlar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Oryantalistler, Kaynak, Sorun.

ABSTRACT

The purpose of this study is to find out, assemble and assess the problems in the sources used by the orientalists. This is so crucial in order to assess the scientific studies of orientalists which evaluate the Islamic understanding regarding the authenticity and interpretation of Hadīth. To insert the source problems in a new systematic form with some new examples thus their reappraisal is what distinct our study from previous works which, generally talking, introduce, examine and criticize orientalists' notions from their vary edifices. By using the methods of social sciences to wit literature study, analysis and criticism, we conclude that source ignorance, source deficiency, missing of sources, misusage, subjectivity, secondary, weak, archeologic, Non-Islamic, Non-Sunni and alike sources are the main problems of orientalists' source usage.

Keywords: Hadīth, Orientalists, Source, Problem.

GİRİŞ

Hadislerin sübutu, sıhhati ve yorumlanmasında İslâmî anlayışı değerlendiren batılı araştırmacıların ilmî çalışmalarını bilimsel seviyede tahlil etmek üzere oryantalistlerin kaynak kullanımını değerlendirmek, meseleyi kökten anlamaya ve çözmeye yardımcı olacağı için seçtiğimiz konu gayet önem arz etmektedir. Oryantalistlerin hadis araştırmalarındaki kaynak kullanımında herhangi bir sorunun bulunup bulunmadığını araştırmak, biçimlendirmek ve mümkün mertebe bunu tahlil etmek, çalışmamızın amacını teşkil etmektedir. Bu çalışmanın akademik camiaya katkısı ise, oryantalistlerin hadis araştırmalarındaki kaynak kullanımının farklı problemlerini, sistematik olarak yeni bir insicam içinde sunmak ve bunları bazı yeni örneklerle ispatlayarak değerlendirmekten ibarettir.

Ayrıca bu çalışmada zikrettiğimiz farklı başlıkları teferruatlı bir şekilde tartışmak, pek çok örneğin mevcudiyetini ispatlamak ya da bunları kapsamlı bir şekilde eleştirmek amaçlanmamıştır. Bilakis sorunların farklı çeşitlerini bir araya getirerek tanıtmak, bunları yeni bir insicam içinde sunup betimlemek ve böylece mümkün mertebe konunun farklı boyutlarını ele alarak yeni bir format içinde sunmaya gayret edilmiştir. Bu amaçla her başlık altında en az bir örneğe yer vermemiz, hem koyduğumuz alt başlıklardaki meram için hem de bu başlıklarda yer alan sorunların oryantalistik çalışmalardaki mevcudiyetini ispatlamak

için yeterli görülmüştür.¹ Bunun sebebi sorunların resmini bir bütün olarak çizmeye yönelik bir çabadır. Öte yandan ortaya koyduğumuz bu entelektüel katkıyla bu alanda yapılacak sair çalışmalara da kılavuzluk etmiş olacağız. Böylece sonraki çalışmalar, önceki çalışmalarda dağınık bir şekilde bulunan farklı oryantalistik sorunların birbiriyle iribatını kuran bu yeni ve özgün ürünümüzden hareketle daha verimli bir şekilde değerlendirmeler yapabileceklerdir. Aksi takdirde bazen resmin mühim bir tarafını kaçıran bir çalışma hataya düşebilir. Bu açıdan çalışmamız, yapılacak araştırmalarda hataya düşmeyi önlemek ve detaylı analizlerin yapılması için bir zemin hazırlamaktadır.

Diğer taraftan çalışmamızda literatür taraması, analiz ve tenkit gibi beşerî bilimlerin temel metotları da kullanılmıştır. Hadisleri tahrîc etmede ise öncelik, ilgili oryantalistin başvurduğu kaynak olmuştur. Eğer oryantalist belli bir kaynak zikretmemişse o zaman ele aldığı metnin kaynağı tarafımızca verilmiştir. Aynı zamanda bir oryantalistin başvurduğu veya zikretmediği kaynağın konuyu tartışmada bir rolü yoksa o zaman hadisleri olabildiğince Buhârî gibi sahîh kaynaklarla beraber en eski kaynaklardan nakletmeyi tercih ettik. Ignaz Goldziher (1850-1921) gibi kimi yazarların bazı eserlerinin tercümelelerinden istifade ettiğimiz için yaptığımız tahliller musanniften ziyade söz konusu tercümeyle yöneliktir. Aynı şekilde bu çalışmada belli bir görüşü tartışmamızın amacı, o görüşün ilgili oryantalistin ulaştığı son nokta olup olmadığını ispatlamaktan ziyade, mezkûr görüşün mantığını değerlendirmektir.

Buna ilaveten konuları değerlendirirken kimi yerlerde 'oryantalistler' diye genel bir ifade kullanmış olsak da, muradımız yalnızca tartışılan fikri ileri süren kimse ve onun izinden gidenlerdir. Üstelik burada oryantalistlerin kaynak kullanımındaki sadece kuşku uyandıran yönleriyle yetinilmiştir. Ancak bu durum oryantalistlerin kaynak kullanımının her zaman sorunlu olduğu anlamına gelmez. Hatta oryantalistlerin kaynak kullanımının olumlu yönleri hakkında müstakil bir çalışma da yapılabilir.

Toparlayacak olursak oryantalistlerin hadis araştırmalarındaki kaynak kullanımının sorunlu tarafları ve muhtemel sebeplerini incelemek için konuyu iki farklı boyuttan değerlendirmeyi uygun gördük. Bunlar kaynaklara bakış ve kullanım sorunu ile kullanılan kaynakların niteliğidir. İlki kaynağı nasıl kullandıklarını gösterirken diğeri de nasıl bir kaynak kullandıklarını betimlemektedir.

1. KAYNAKLARA BAKIŞ VE KULLANIM SORUNU

Burada oryantalistlerin hadis kaynaklarına yaklaşımı ve bu kaynakları kullanmadaki metodu farklı alt başlıklarla ele alınacaktır.

1.1. Kaynaklara Karşı Güvensizlik Sorunu

Daha işin başında bir kaynağın kabul edilmemesi gerektiğine inanan bir düşüncenin araştırma sonuçları, doğal olarak muhaddisler ve Müslümanların görüşlerinden farklı olacaktır.² Motzki'nin (1948-2016) tespitine göre son asırlarda 150 yıllık bir tarihi süreci kapsayan Batılı araştırmacıların İslâm'ın başlangıcı hakkındaki farklı görüşlerinin arkasında yatan nedenlerden en önemlisi, ilk dönem İslâm kaynaklarının güvenilmez oluşudur; zira ilk bir buçuk asırda İslâm hukukuna ilişkin güvenilir bir kaynak yoktur.³ Motzki'ye göre bu dönem hakkındaki bilgiyi günümüze ulaştıran en erken kaynaklar da sonraki döneme aittir. Ayrıca ikinci el kaynakların ilk dönem hakkında verdikleri bilgiler ise bir önceki yazılı ve/veya sözlü kaynaklara dayanmaktadır.⁴ Ona göre İslâm'ın ilk iki asrına dair elde ettiğimiz bilgiler büyük ölçüde üçüncü asırda yazılan kaynaklara dayanmaktadır. Bu eserler vesilesiyle ilk iki asırda İslâm'ın hem yazılı hem de sözlü kaynaklarının bulunduğunu öğreniyoruz.⁵ Motzki daha sonra İslâmî kaynaklara yönelik tutumları açısından oryantalistleri üç kategoriye ayırmıştır. İlk ikisini ağırlıklı isimlendirirken üçüncüsünü ise orta yolu bulmaya çalışan şekilde nitelendirmiştir. İlk şüphelilerdir ki, bunlar İslâm'ın ilk bir buçuk asrına ait bilgilere güvenmezler. Motzki; Goldziher, Schacht (1902-1969), Wansbrough (1928-2002), Cook ve Crone'i (1945-2015) bu gruba dâhil etmiştir. İkinci gruptakiler ise, ilk gruba karşı olup adı geçen kaynaklara ve bilgiye güvenirliler. Motzki; Abbott'u (1897-1981) bunlardan sayar. Üçüncü kategoridekiler ise mezkûr iki aşırı eylemin ortasında bir yol bulmaya çalışırlar. Başta Motzki kendisi olmak üzere Robson (1890-1981), Coulson (1928-1986), Powers (1951-?), Van Ess (1934-2014) ve Schoeler'i (1944-?) bu gruptan görmüştür.⁶

Bu çerçevede misal olarak William Muir'in (1819-1905) Gustav Weil'den (1808-1889) naklettiğine göre, Avrupalı bir tenkitçi *Sahîh Buhârî*'nin en az yarısını reddetmek zorundadır. Muir de bu görüşe katılmıştır.⁷ Goldziher'e (1850-1921) göre ise hadisler İslâm'ın çocukluğu (ilk dönemi) için bir kaynak olamaz, zira hadisler sonraki dönemin icadı olup ancak sonraki dönemler için bir kaynak olarak kullanılabilir.⁸ Hadislerin geçerli bir kaynak olup olamayacağına dair böyle bir önermeden hareket eden bir kimsenin hadislerle yaklaşımının niteliği de doğal olarak bu mantığa tabi olacaktır. Goldziher'in bu tür kaynak kullanımını Motzki de dile getirmiştir. Ona göre Goldziher, genel tarihlendirme yaparken kapsamlı bir ibare kullanmayıp rivayetlerin büyük bir çoğunluğunu⁹ içeren bir genelleme yapmıştır. Motzki, Goldziher'in böyle bir genelleme yapmasına dayanak olan misallerin sınırlı olduğunu söyleyerek onun görüşünü eleştirmiştir.¹⁰

Juynboll'e (1935-2010) gelince o, hadislerin hepsini reddetmeyip bir kısmını sahîh olarak kabul etmektedir. Ona göre *Kütüb-i Sitte*'de ve hatta diğer kaynaklarda da İslâm peygamberinin (s.a.v.) gerçek sözleri ve filleri vardır;¹¹ ancak o, hadislerin kesinlikle Resûlullah'a (s.a.v.) nispet kazanabilmeleri için geçerli bir metot bulunamayacağı kanaatindedir.¹² Anlaşılan şu ki, Juynboll'un güveni sırf lafzidir.¹³

1 Detaylı örnekler ve tartışmalar için bk. Muhammad Masharib Shah Syed, *Oryantalistlerin Hadis Araştırmalarında Kullandıkları Metot ve Kaynakların Değerlendirilmesi* (İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 2022), 352-393.

2 Detaylı bilgi için bk. Syed, *Oryantalistlerin Hadis Araştırmaları*, 92-101. Bu çalışmanın birinci bölümünde oryantalistlerin hadislerin ve hadis kaynaklarının uydurma olduklarına dair iddiaları ve görüşleri zikredilmiştir.

3 Bu Motzki'nin kendi görüşüdür. bk. Harald Motzki, "Theme Issue: Methods of Dating Early Legal Traditions Introduction", *Islamic Law and Society* 19 (2012), 1.

4 Motzki, "Theme Issue", 1.

5 Motzki, "Dating Muslim Traditions A Survey", *Arabica* 52/2 (2005), 242. Bütün bunlar Motzki'nin şahsi görüşleridir.

6 Motzki, "Theme Issue", 1-2.

7 Sir William Muir, *The Life of Mahomet* (London: Smith, Elder and Co. 1858), 1/43.

8 Ignaz Goldziher, *Muslim Studies*, çev. C. R. Barber - S. M. Stern (Chicago, New York: Aldine Atherson, 1971), 2/19.

9 Bu genelleme Motzki'ye aittir. bk. Motzki, "Dating Muslim Traditions", 207. Goldziher'in genelleyici yaklaşımı için bk. Kızılkaya Yılmaz, Rahile, "Goldziher'in Hadise Yaklaşımını Belirlemesi Açısından Erken Dönem İslam Toplumunu Tasavvuru", *Darulfunun İlahiyat [İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* 32/2 (2021), 421-456.

10 Motzki, "Dating Muslim Traditions", 207.

11 Bu Juynboll'un kanaatidir.

12 G. H. A. Juynboll, *Muslim Tradition* (New York: Cambridge University Press, 2008), 71.

13 Diğer örnekler için bk. Kızılkaya Yılmaz, Rahile - Kadir Sekmen, "G.H.A. Juynboll'un Ricâl Literatürüne Dair Temel İddiaları ve Tahlili", *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 7/2 (2021), 141-221.

bulunmaktadır.³² Bu durum Kızıl'ın tespitini doğrulamaktadır. Ona göre Schacht'ın iddia ettiği gibi sözde onun genel sonuçlarını zedeleyen kaynak eksikliğinin, Nâfi' konusunda Juynboll'un sonuçlarını katien zedelediğini görüyoruz.³³ Sonuçta şunu demekte haklıyız ki kimi oryantalistik çalışmaların sorunlarından birisi de kaynak eksikliği veya kısıtlı kaynak kullanımınıdır.

1.5. Kaynakları İlgili Oldukları Literatürü Dikkate Almadan Kullanmak veya İlgili Alanda Kullanmamak

Bazen oryantalistler hadis araştırmalarında kaynakları yerinde kullanmamaktadırlar. Söz gelimi hadis hakkında hüküm verirken hadis veya hadis usulü kaynaklarını bırakıp tarih, sîret, fıkıh usulü veya diğer kaynaklara başvururlar. Meselâ A'zamî bu bağlamda, İtalyan Leone Caetani'nin Taberî'nin rivayetlerinden istidlal ederek Urve b. Zübeyr'in isnad kullanmadığı sonucuna varmasını³⁴ eleştirmiştir. Zira Caetani, burada kaynağı yerinde kullanmamıştır. Halbuki A'zamî, Urve'nin isnad kullanımını Taberî'den (310/923) önce İbn Hanbel'in (241/855) *Müsned'i* gibi hadis kitaplarından delillerle göstermiştir.³⁵ Kaynak merkezli araştırma tekniği açısından bakarsak Caetani, aynı zamanda kendi görüşünü ispat etmek için erken dönem kaynak varken sonraki döneme ait bir kaynak kullanmıştır. Aynı probleme Schacht'ın kaynak kullanımında da rastlamaktayız. O, hadisler üzerinde hüküm vermek için Şâfi'nin fıkıh ve usul eseri olan *el-Üm* adlı eserini merkezî nokta olarak seçmiştir.³⁶ İşte kaydettiğimiz tüm bu misâller, bazı oryantalistlerin kaynakları yerinde kullanmadıklarını göstermektedir.³⁷

1.6. Sübjektif Kaynak Kullanımı ve Seçici Davranmak

Bazı oryantalistler kimi zaman kaynakları seçici ve taraflı olarak kullanmıştır. Meselâ Motzki'ye göre Juynboll, ricâl literatürünü seçici ve taraflı bir şekilde kullanmaktadır. Nitekim Juynboll, Mâlik'in yaşı ve ölüm tarihi hakkında ricâl literatüründe çeşitli görüşler varken, kendi tezini ispat etmek için yalnızca görüşünü destekleyen tarihleri seçmiştir.³⁸

Benzer şekilde W. M. Watt da kaderle ilgili hadisleri eleştirmede sübjektif ve taraflı davranmıştır. Şöyle ki hem Kur'an-ı Kerim'de hem de hadis kaynaklarında Allah'ın (c.c.) mutlak kudreti ve iradesine vurgu yapan ayetler ve hadislerin yanı sıra kulan özgür iradesine işaret eden ayetler ve hadislerin de varlığını itiraf etmesine rağmen Watt, Allah'ın (c.c.) iradesine işaret eden hadisleri seçerek bunların kulan iradesine ima eden ayetlerle çeliştiğini ispatlamaya çalışmıştır.³⁹ Watt'ın bu analizi sübjektiflik ve yanlı davranışın bir örneğidir.⁴⁰

Bir başka misal olarak, Oryantalistlerin sınıflandırılması mevzusunda Motzki'nin Berg'e yazdığı eleştirisine göre Berg, bu konuda bazen bir âlimin bir görüşünü zikrederken diğerini kaçırır veya bazen bir kaynağa başvurup öbürünü görmezden gelmektedir. Ona göre, bu durumda onun taksiminin tarafsız olduğu söylenemez.⁴¹ Ayrıca Motzki'nin tespitine göre, Batılı araştırmacılar kaynak kullanımında yanlı davrandığı ve sınırlı kaynak kullandığı için Resûlullah (s.a.v.) hakkında yeterli ve güvenli bilgi vermemektedir.⁴² Kısacası, kimi oryantalistler bazen kaynak kullanımında sübjektif davranmaktadırlar.

2. KULLANILAN KAYNAKLARIN NİTELİĞİ

Buradaki özellikler kaynağı kullanan kişi ile alakalı olmayıp kullanılan kaynak ile alakalıdır. Fakat bu tür sorunlu kaynaklar bazı oryantalistler tarafından tercih edildiği için onların kaynak kullanımındaki sorunlar şeklinde zikredilmiştir. Sübjektiflik veya seçici davranmak gibi bundan önceki başlık altında zikrettiğimiz sorunların bir kısmı ise, bu başlık altında zikredilen sorunların sebeplerini de teşkil edebilmektedir. Bu sorunların bir kısmı ise bazen oryantalistlerin vardıkları sonuçların arkasında yatan sebeplerden sayılabilir. Böylece sebep-sorun-sonuç arasındaki ilişki ortaya çıkmaktadır.

2.1. Tâli veya Zayıf Kaynak Kullanımı

Motzki'ye göre Goldziher'in kaynak kullanımında iki zayıflık mevcuttur. Birincisi; yukarıda zikrettiğimiz beşinci tür hadis tarihlendirme tekniğidir. Yani bu metodun bir neticesi olarak, hadisler hakkında hüküm vermek için Müslümanların nazarında bir değere sahip olmayan ve hadis kaynakları dışında kalan her türlü kaynağa başvurulur; Buhârî ve Muslim gibi değerli kaynaklar ise az kullanılır.⁴³

Goldziher, Mes'ûdî'nin (öl. 345/956) *Mürûcû'z-zehab* kitabını bu hususta misâl olarak sunmuştur. Ona göre söz konusu eserde İslâm âlimlerinin sözleri sıklıkla hadis olarak lanse edilmektedir. Goldziher bu iddiayı ispat etmek maksadıyla Mutarrif b. Abdullah⁴⁴ ve Hasan-ı Basrî'nin⁴⁵ "işlerin en hayırlısı orta yollu olandır." sözünü delil olarak sunmuştur ki bu söz, Mes'ûdî'de⁴⁶ hadis olarak geçmektedir.⁴⁷

Goldziher'in iddiasını desteklemek için zikrettiği misâl ve verdiği bilgi her ne kadar doğru olsa da bu, muhaddisler ve tahkik edilmiş hadis kitapları için mutlak manada geçerli bir kural olarak sayılamaz. Zira muhaddisler hangi sözün Resûlullah'a (s.a.v.) ait olduğunu

32 Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, nşr. Muhammed Abdulkadir 'Atâ (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1410/1990), 5/342 (No. 1047)

33 Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisî*, 114. dn. 171.

34 James Robson, "The Isnad in Muslim Tradition", *Hadith, Origins and Developments*, ed. Harald Motzki (New York: Routledge, 2016), 166.

35 M. Mustafa el-A'zamî, *Dirâsât fil-hadisî-n-nebeviyyi ve târihu tedvînihi* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1980/1400), 393.

36 Mahmut Ahmet - Muhammed Menşâ Tayyib, "Tahkikat-i Hadis men Prof. Joseph Schacht ki Tarz-i Tahkik ka Tankidî Caiza", *Journal of Islamic & Religious Studies* 2/1 (2017), 44.

37 Çalışmamızın hacmini zorlayacağından fazla örnekleri zikretmedik. Diğer örnekler için bk. Syed, *Oryantalistlerin Hadis Araştırmaları*, 370; Kızılkaya - Kadir Sekmen, "G.H.A. Juynboll'un Ricâl Literatürüne Dair", 141-221.

38 Harald Motzki, "Review of G. H. A. Juynboll Encyclopedia of Canonical Hadith", *Jerusalem Studies In Arabic and Islam* 36 (2009), 545-6, 548. Ayrıca bk. Kızılkaya - Kadir Sekmen, "G.H.A. Juynboll'un Ricâl Literatürüne Dair", 141-221.

39 William Montgomery Watt, *Free Will and Predestination in Early Islam With Special Reference to the Mu'tazila and Asha'ira* (Edinburgen Ex Bibl Univ., Doktora Tezi, ts.), 22-34.

40 Bu konuda detaylı bilgi için bk. Recep Ertugay, "Oryantalist William Montgomery Watt'ın Kaderle İlgili Hadislerle Yaklaşımına Eleştirel Bir Bakış", *Bilimname* 48 (2022), 27-67.

41 Harald Motzki, "The Question of the Authenticity of Muslim Traditions Reconsidered: A Review Article", *Method and Theory in The Study of Islamic Origins*, ed. Herbert Berg (Leiden: Brill 2003), 213.

42 Harald Motzki, "The Murder of Ibn Abî l-Huqayq: The Origin and Reliability of Some Maghâzi-Reports", *The Biography of Muhammad: The Issue of the Sources*, ed. Harald Motzki (Leiden: Brill, 2000), 233.

43 Motzki, "Dating Muslim Traditions", 208. Bunu Goldziher'in *Muslim Studies*'in ikinci cildinde hadis hakkındaki görüşlerini incelerken müşahade edebiliriz.

44 Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, nşr. Muhammed Saîd Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1410), 3/402 (No. 3888). Elbânî'ye göre bu söz Mutarrif'ten mevkûf olarak sahihtir ve Amr b. Haris isimli tebeu't-tabi'î'nin Mu'dal olarak rivayet edilmiştir. Bk. Nâsirüddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsî'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eşeruh's-seyyi'ü fil-ümme* (Riyaz: Dârü'l-Ma'ârif, 1412/1992), 14/1163 (No. 7056); Beyhakî de Amr'ın rivayetini zikrettikten sonra onun munkatî' olduğunu belirtmiştir. bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. Muhammed Abdulkadir 'Atâ (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1424/2003), 3/387 (No. 6108).

45 Bunun sözünü bulamadık

46 Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn el-Mes'ûdî el-Hüzelî, *Mürûcû'z-zehab ve me'âdinü'l-cevher* (by: yy., ts.) 1/287-288.

47 Goldziher, *Muslim Studies*, 2/361.

belirtmişlerdir. Aynı sözü Beyhakî (öl. 458/1066) de nakletmiş fakat ardından bu sözün Mutarrif b. Abdullah'ın sözü olduğunu da açıkça söylemiştir.⁴⁸ Ancak Goldziher'in iddia ettiği gibi şayet muhaddisler meselleri merfûlaştırma peşinde olsaydı bu sözün munkatı olduğunu belirtmezlerdi. Goldziher iddiasını ispat etmek için söz konusu rivayeti muhaddis olan Beyhakî'den (öl. 458/1066) değil, muhaddis olmayan Mes'ûdî'den (öl. 345/956) nakletmiştir. Ayrıca bu misalden hareketle hadislerin sonradan merfûlaştırıldığı iddiasının da pek isâbetli olmadığını görüyoruz. İbn Ebî Şeybe'nin (öl. 235/849) *el-Muşannef*'inde maktû olarak geçen bir rivayet, tarihçi Mes'ûdî'nin (öl. 345/956) *Mürûcû'z-zeheb*'inde merfû olarak bulunsa da muhaddis Beyhakî (öl. 458/1066) bunun merfûlaştırılmasını eleştirmiştir. Başka bir deyişle, muhaddis olan ve tarihsel açıdan daha sonra gelen Beyhakî, muhaddis olmayan ve kendisinden önce yaşamış bulunan Mes'ûdî tarafından isnadsız bir şekilde maktû olan bir rivayetin merfûlaştırıldığını fark etmiş ve bu sözün – her ne kadar çok güzel ve mantıklı olsa dahi – Resûlullah'a (s.a.v.) yanlışlıkla nispet edildiğini belirtmiştir. Fakat bu durum Goldziher'in iddiasına terstir. Zira Goldziher'in hadis kaynaklarından daha objektif olarak kabul ettiği fakat hadis kaynaklarından olmayan, tarihî eserlerden olup⁴⁹ daha erken döneme ait olan Mes'ûdî'nin *Mürûcû'z-zeheb* isimli kitabında bir söz, merfû olarak zikredilmişken; buna karşın Goldziher'in nazarında daha az objektif olup daha geç döneme ait olan Beyhakî'nin hadis kaynağında ise ref' edilmemiştir. Bahusus bu misâl gösteriyor ki oryantalistik araştırmacılar bazen tâli ve zayıf kaynaklara da başvurmuştur.

2.2. Oryantalistik Çalışmalara İtimat Etmek

Oryantalistlerin oryantalistik çalışmalara itimat etmesi doğal bir durumdur. Fakat tabii bir durumun hiçbir sorunlu tarafı olmayacağı anlamına gelmez. Dolayısıyla bunun sorunlar içerisinde zikredilmesi, sorunun oryantalistik çalışmalara itimat edilmesi değil de, bu itimadın yanlış sonuçlara sebebiyet vereceğinin ortaya konmasından ibarettir.⁵⁰ Mesela Muir (1819-1905), Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i için seçtiği hadislerden bahsederken onun toplam 500000 (beş yüz bin) hadis arasından sadece 4800 hadisi makbul görüp kendi *Sünen*'ine yazdığını, diğerlerini ise reddettiğini iddia etmiştir.⁵¹ Muir burada üç hata yapmıştır. 1. Muhaddislerin hadis diyerek aslında isnadı kastettiler halde⁵² onun bunu sadece metin olarak algılaması. 2. Ebû Dâvûd'un "Kimi konuda birkaç sahih hadis varken fazla olmasın diye ben sadece bir veya iki hadis zikretmekle iktifa ettim."⁵³ dediğini görmezden gelmesi ve 3. Ebû Dâvûd **her konuya** yönelik sahih hadisleri değil, sadece **hukukî** içerikli rivayetler hakkında bahsetmektedir. Hukukî içerikli rivayetler dışındaki konulara dair hadisler sahih de olsa onlardan bahsetmemişken, Muir onun sözünü mutlak bir şekilde her alana ilgili hadisler olarak algılamıştır. Halbuki Ebû Dâvûd şöyle der: "Bu dört bin sekiz yüz hadisin hepsi hukuk konusundadır. Bu konu dışında Zühd, Fezâil ve diğerleri hakkındaki pek çok hadisi bu kitapta yazmadım."⁵⁴

Muir'in yaptığı hataların sebebi, oryantalistik ve tâli kaynak kullanımından kaynaklanmaktadır. Hakikatende o, Ebû Dâvûd'dan bahsederken onun ana kaynağı olan *Risâles*'ine müracaat etmeyip Gustav Weil'in *Geschichte der Chalifen* adlı eseri ve William McGuckin'in (öl. 1878) İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân* eserinin İngilizce tercümesine⁵⁵ atıfta bulunmuştur. Bunlara ilaveten zikredilen hatanın muhaddislerin kullandığı terminolojiye aşına olmamasından kaynaklı olması da muhtemeldir. Velhasıl kimi oryantalistlerin oryantalistik çalışmalara itimat ettiklerinden hataya düşmeleri bu örnekten anlaşılmaktadır. Başka bir örnek verecek olursak; Watt da kader ile ilgili bazı hadisleri, Kur'an'daki beyanlarla karşılaştırarak yekdiğeriyle çeliştiği iddiasında bulunurken bazı hadisleri direkt hadis kaynaklarından değil de, Wensinck'in *Muslim Creed* isimli eserinden aktardığı için⁵⁶ düştüğü bazı hatalardan dolayı eleştiriyeye maruz kalmıştır.⁵⁷

2.3. Arkeolojik Kaynak Kullanımı

Oryantalistler arasında Cook ve Crone gibi aşırı şüphecî eğilime sahip olan revizyonistler, İslâm'ın ve hadislerin doğruluğunu anlamak için arkeolojik buluşlara itimat etmeyi tercih ederler.⁵⁸ Arkeoloji biliminin öneminde ve ortaya koyduğu çalışmaların başarısında hiç şüphesiz yoktur. Lakin arkeolojinin de diğer bilimler gibi zamanla gelişmekte olması da bir gerçektir. Çalışmamızda ise oryantalistlerin sorunları ve düşükleri hataları ele aldığımız için bu tür kaynak kullanımının yalnızca sorunlu ve riskli yönleri zikredilmiştir. Meselâ; arkeolojinin doğa bilimleri gibi tanınmış bir bilim değil, tekniklerin bir mecmuası olması⁵⁹, tek bir metodunun bulunmaması⁶⁰, bir metin veya arkeolojik veriyi incelemede ön yargıların bulunması⁶¹, Arkeolojik tipolojinin⁶² sonuçlarının kesin olmaması ve farklı sonuçlara ulaştırılabilmesi⁶³, Yokluktan istidlal (*Inference from absence*)⁶⁴ ve karbon 14 metodunun kesin, isabetli ve tek bir zamanı belirtmeyip yüzyıla kadar varan büyük sayı

48 el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, 3/387 (No. 6108).

49 Hüseyin Akgün, *Goldziher'in görüşlerinin eleştirisi* (E-Posta 5 Şubat 2022, Alıcı: Muhammad Masharib Shah Syed).

50 Bu açıdan oryantalistik çalışmalara itimat etmek de aslında bir nevi tâli kaynak kullanımının özel bir çeşidi sayılır.

51 Muir, *The Life of Mahomet*, 1/43.

52 Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fârîyâbî (by: Dâru Tayyibe, ts.), 1/106. قُرَيْمًا عَدَّ الْحَدِيثَ الْوَالِدَ الْمَرْوِيَّ

53 Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fi vaşfi Sünenihî*, nşr. Muhammed Lutfî es-Sabbâğ (Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, ts.), 23.

54 Ebû Dâvûd, *Risâle*, 23.

55 Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, el-Bermekî, *Ibn Khallikan's Biographical Dictionary*, çev. William McGuckin Baron de Slane (Paris: Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland, 1847).

56 Watt, *Free Will*, 22-34; dipnot Chapter II, 3.

57 Ertugay, "Oryantalist William Montgomery Watt'ın Kaderle İlgili Hadisler", 30-42, 48. Ertugay Watt'a eleştirisinde onun oryantalist çalışmasına itimat ettiği yönüne işaret etmemiştir. Fakat Watt şayet Wensinck'e çok itimat etmeyip direkt ana kaynaklara müracaat etseydi Ertugay'ın kendisine yaptığı eleştirileri biraz azalabilirdi.

58 Judith Koren, - Yehuda Nevo D., "Methodological Approaches to the Islamic Studies", *Der Islam* 68 (1991), 87; Fatma Kızıl, "Oryantalistlerin Akademik Hadis Araştırmaları Ana Eğilimler, Yerleşik Kabuller ve Temel İddialar", *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 5/1 (2019), 176, 178.

59 Michael P. Richards - Kate Britton, *Archaeological Science: An Introduction* (New York: Cambridge University Press, 2020), 4.

60 Jim Grant vd. *The Archeology Coursebook: An Introduction to themes, sites, methods and skills* (London & New York: Routledge, 2008), 95.

61 James K. Hoffmeier, *Israel in Egypt. The Evidence for the Authenticity of the Exodus Tradition* (USA: Oxford University Press, 1997), 14.

62 Eşyanın fiziksel özelliklerine göre yapılan sınıflandırmanın bir sonucu veya çeşitlerin sistemidir. Buna göre belli bir zamanda belli bir yerde yapılan veya kullanılan (dış özelliği) belli bir malzemeyi (iç özelliği) sınıflandırmak arkeolojik tipoloji demektir. bk. William Y. Adams - Ernest W. Adams, *Archeological Typology and Practical Reality* (New York: Cambridge University Press, 2008), 76. Ayrıca Topography ise belli bir yeri, şehri veya siteyi tespit etmek, belirtmek ve tasvir etmektir. bk. Noah Webster L.L.D., *An American Dictionary of the English Language* (New York: S. Converse, 1828), "Top", 2/95.

63 John C. Whittaker vd. "Evaluating Consistency in Typology and Classification", *Journal of Archeological Method and Theory* 5/2 (1998), 129.

64 Sâmî Amîrî, *el-Vucûdu't-târihi'lî-enbiyâ ve cedelü'l-bahsi'l-arkeoloji şubuhât ve rudûd* (Küveyt: Revâşih yayınları, 1442/2021), 61-62. Bu istidlal, bilgisizlik, sessizlik veya sukûtta (e-silentio) istidlal gibidir. Kudüs'teki Hebrer Üniversitesi'nde çalışan Efraim Wallach'e bunun arkeolojideki kullanımına olumlu bakar. Bk. Efraim Wallach, "Inference From Absence: the Case of Archaeology", *Palgrave Communications* 5/94 (2019), 1, 4. Amîrî'ye göre ise bilgisizlik yokluğun delili olamaz. Yoksa Arkeolojik verilere göre elde mevcut sınırlı buluşlar dışında her şeyin varlığını inkâr gerekecektir. Amîrî, *el-Vucûdu't-târihi*, 61-62.

farklarıyla esnek bir zaman tahmini ortaya koyması⁶⁵ hatta bazen yanlışlığa da açık olması⁶⁶ sorumlu yönler arasında sayılabilir. Nitekim Britanya müzesinin müdürü Barrie J. Cook,⁶⁷ Nadav Na'man⁶⁸ ve ona reddiye yazan Israel Finkelstein⁶⁹ arkeolojik buluşları kullanmanın risklerini dile getirmişlerdir.

2.4. İslâm ve Ehl-i Sünnet Dışı Kaynak Kullanımı

İslâm dışı kaynakları genelde Michael Cook ve Patricia Crone gibi revizyonistler kullanmaktadır.⁷⁰ Onlara göre, İslâm'ı anlamak için İslâmî kaynaklardan ziyade o dönemlerde Müslüman olmayan kişiler tarafından yazılan metinler veya kayıtlar evveliyetle değerlendirilir.⁷¹ Crone ve Cook bir taraftan erken dönem İslâm literatürü dışında kalan bir kaynak olarak kabul ettikleri Piskopos Sebeos'un verdiği bilgilerin, İslâm'ı anlamak için kullanılabilecek seviyede olduğunu belirtirken⁷² diğer taraftan da söz konusu kaynağın bazı yerlerinde tarihî hataların bulunduğunu itiraf etmişlerdir.⁷³ Kanaatimizce İslâmî kaynaklarda yer alan rivayetlerin uydurma olduğu ihtimali Sebeos'a ait rivayetler için de geçerlidir.⁷⁴

Görüldüğü üzere, İslâm dışı kaynak kullanımı risklidir. Meselâ; Crone ve Cook İslâm dışı kaynaklara dayanarak Müslümanlar için Hacerîler ve İsmail oğulları gibi isimler kullanmış ve Müslümanların dininin de 'İslâm' olarak bilinmediğini iddia etmişlerdir. İkisi de İslâm ve Müslüman kelimelerinin hicrî ikinci yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığı görüşünü savunmuşlardır.⁷⁵ Hâlbuki Kahire'deki "İslâm Sanatı" Müzesi'nde hicrî birinci yüzyıla ait Abbase bint Cüreyc'in (öl. 71/691) mezar taşında "Ehlü'l-İslâm" ifadesi kazındığı tespit edilmiştir.⁷⁶ Bu tablo revizyonistlerin muteber saydıkları arkeolojik kaynağın dahi onların kendi tespitlerine aykırı durduğunu gösterdiği gibi iki farklı kaynak kullanımından elde edilen sonuçların birbiriyle çeliştiğini de ispatlamaktadır.

Bazı oryantalistlerin kimi zaman Ehl-i Sünnet dışı kaynakları kullandıklarına da rastlanmaktadır. Nitekim A'zamî'nin tespitine göre Goldziher, Emevîler hakkında yazarken bazen Şii kaynaklardan istifade etmektedir. Hâlbuki Emevîler ile Şiîler arasındaki husumet aşikârdır. Ayrıca Şiî kaynaklar Sünnîler için makbul değildir.⁷⁷ Fakat A'zamî iddiasını ispatlamak üzere herhangi bir örnek vermemiştir. Bunun yanında Özcan Hıdır'ın tespitine göre oryantalistler, sahâbe hakkında bahsederken Ehl-i Sünnet dışı İslâmî fırkaların sahâbeye karşı kullandığı delilleri güncelleyerek yeni bir metotla sunmaktadırlar. O, bu hususta birkaç misâl de zikretmiştir.⁷⁸

Kanaatimizce oryantalistlerin Ehl-i Sünnete karşı Ehl-i Sünnet dışı kaynaklara itimat ettikleri hususu, daha ciddi bir şekilde araştırılmaya muhtaçtır. Bu konudaki iddialar ve örnekler pek ikna edici gözükmemektedir. Bu sorun gelecekteki çalışmalarda ayrıca araştırma bahsi olarak işlenmelidir. Fakat – yukarıda da bahsettiğimiz gibi – en az şu kadar vüsûk ile söyleyebiliriz ki Goldziher'in, Ehl-i Sünnet'ten olup olmadığı tartışmalı olan *Mürûcû'z-zeheb*'in yazarı Mes'ûdî'yi⁷⁹ Beyhakî gibi ittifakla sünnî olan birine tercih etmesi, bir nevi bu tür sorunun mevcudiyetini ima etmektedir.⁸⁰

2.5. Matbaa Hatası veya Tahkik Eksikliği

Bazen matbaa hatası veya tahkik eksikliği kimi oryantalistlerin hadis araştırmalarındaki kaynak kullanımının bir başka sorununu teşkil etmektedir. Meselâ Reinhart Dozy (1820-1883) 1848-52'de ve ardından Levi-Provençal 1929'da ve Colin 1949'da İbnü'l-İzârî'nin (öl. 695/1296) *el-Beyânu'l-muğrib* adlı eserini tahkik etmişlerdir.⁸¹ Aynı eseri Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Mahmûd Beşşâr Avvâd da tahkik etmiştir. Beşşâr'lar'a göre, müsteşrikler bu eseri tahkik etmede her ne kadar elinden geleni yapmışlarsa da ilmî hatalardan tamamen kurtulamamışlardır. Ayrıca ismi geçen müsteşrikler, Arîb b. Saîd el-Kurtubî'nin (öl. 369/980) *Siletü't-Târîhi't-Taberî* isimli eserinin ibarelerini *el-Beyânu'l-muğrib*'inkiyle karıştırıp bazı ilavelerde bulunmuşlardır.⁸²

Aynı şekilde Jynboll'un, *eş-Tabakâtü'l-kübrâ* isimli eserinin eski nüshasına itimat ederek İbn Ömer'in azatlısı Nâfi'in varlığını inkâr etmesi⁸³ de bu tür sorundan sayılabilir. Zira Juynboll'un kullandığı *eş-Tabakât*'in eksik nüshasında Nâfi'in biyografisi bulunmasa da yeni basılan nüshada Nâfi'in biyografisi de mevcuttur.⁸⁴ Serdettiğimiz veriler, oryantalist hadis çalışmalarında matbaa hatası, tahkik eksikliği ya da eksik nüshaya istinâd ederek yanlış sonuçlara ulaşma gibi sorunları göstermektedir.

65 Amirî, *el-Vucûdu't-târihi*, 52-53.

66 C. Renfrew – R. M. Clark, "Problems of the Radiocarbon Calendar and Its Calibration", *Archaeometry* 16/1 (1974), 5-6, 16.

67 Barrie J. Cook, "En Monnaie Alant Cours: The Monetary System of the Angevin Empire", *Coinage and History in the North Sea World, C. 500-1250*, ed. Barrie J. Cook - Gareth Williams (Leiden Boston: Brill, 2006), 654. Krş Bilal Toprak, *Din Arkeolojisi ve Göbekli Tepe Disiplinlerarası Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: Milet Nihal Yayınları, 2020).

68 Nadav Na'man, "Does archeology deserve the status of a 'high court'?", *Between Evidence and Ideology*, ed. Bob Becking - Lester L. Grabbe (Leiden: Brill, 2001), 167.

69 Israel Finkelstein, "Archeology as a High Court in Ancient Israelite History: a reply to Nadav Na'aman", *The Journal of Hebrew Scriptures* 10/19 (2010), 7.

70 Robert G. Hoyland, "The Earliest Christian Writings on Muhammad An Appraisal", *The Biography of Muhammad The Issue of Sources*, ed. Harald Motzki (Leiden: Brill 2000), 277. Erken dönem İslâm dışı kaynaklar için ayrıca bk. Sabri Çap, "Hicrî I. Asır Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hz. Peygamber ve İslâm", *Hicrî Birinci Asırda İslâmî İlimler - II*, ed. Hidayet Aydar vd. (İstanbul: Ensar, 2020), 599-647; a.m.lf. "İlk Üç Asırda Diğer Kültür ve Medeniyetlerin Hadis ve Sünnet'in Yorulanmasına Etkileri", *İslâm ve Yorum III*, ed. Fikret Karaman (Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2019), 347-370.

71 Jonathan A. C. Brown, *Hadith Muhammad's Legacy in the Medieval and Modern World* (Oxford: One World, 2009), 220; Koren - Nevo, "Methodological Approaches to the Islamic Studies", 87.

72 Patricia Crone – Michael Cook, *Hagarism: The Making of the Islamic World* (London: Cambridge University Press, 1977), 7-8.

73 Crone - Cook, *Hagarism*, 7.

74 Ayrıca Motzki'nin eleştirisi için bk. Motzki, "The Murder of Ibn Abî I-Huqayq", 233; a.m.lf. Motzki, "Dating Muslim Traditions", 235.

75 Crone - Cook, *Hagarism*, 8, 29.

76 Hassan Mohammed el-Hawary, "The Second Oldest Islamic Monument Known, Dated A.H. 71 (A.D. 691). From the Time of the Omayyad Calif 'Abd-el-Mâlik Ibn Marwân", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 2 (1932), 290-91; Jere. L. Bacharach - Sharif Anwar, "Early Versions of the Shahâda: A Tombstone from Aswan of 71 A.H., the Dome of the Rock, and Contemporary Coinage", *Der Islam* 89/1-2 (2012), 60-69; Amirî, *el-Vucûdu't-târihi*, 186-187.

77 A'zamî, *Dirâsât fi'l-hadisî'n-nebevîyyi*, 63.

78 Özcan Hıdır, "Oryantalistlerin Sahâbeye Dair İddialarının Modern Dönem İslâm Dünyası'ndaki Sahâbe Algısına Düşünsel-Metodolojik Etkisi", *İslâm'ın Kurucu Nesli Sahâbe - Sahâbe Kimliği ve Algısı - Tartışmalı İlmî Toplantı 27-28 Nisan 2013* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 545.

79 Seyyid Bahrülülüm, Ali b. Tâvûs'tan naklen Mes'ûdî'nin Şii olduğunu nakletmiştir. bk. Seyyid Muhammed el-Mehdî Bahrülülüm et-Tabâtabâî, *Ricâlû's-Seyyid Bahülülüm (el-Fevâ'idü'r-ricâliyye)*, thk. Muhammed Sâdik Bahrülülüm – Hüseyin Bahrülülüm (Tahran: Mektebetü's-Sâdik, 1363), 4/151.

80 Burada Ehl-i Sünnet'ten kasıt Şiîler ve diğer fırkalara karşı bilinen meşhur Sünnî ekoldür. Yoksa bazen kimi Şiîler de belli bir manada kendilerinin Ehl-i Sünnetten olduğunu söylerler. bk. Abdulkerim Muştak, *Şia Mazhab Hak He* (Karaçi: Rahmatullah Book Agency, ts.), 173-174.

81 Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İzârî el-Merrâküşî, *el-Beyânü'l-muğrib fi (İhtişâr) ahbârî mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, nşr. Colin - Levi-Provençal (Beirut: Daru's-sekâfe, 1983).

82 Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İzârî el-Merrâküşî, *el-Beyânü'l-muğrib fi (İhtişâr) ahbârî mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf - Mahmûd Beşşâr Avvâd (Dârü'l-Garbil-İslâmî, 1434/2013), 1/6.

83 Khan, *Takyimü nazariyyâti Juynboll*, 43-44.

84 İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, 5/342 (No. 1047)

SONUÇ

Bu araştırmanın hülasası olarak oryantalist hadis araştırmalarındaki kaynak kullanımının bir kısmının sorunlu olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Değerlendirmeyi genişletmek amacıyla elde edilen sorunları başta ikiye ayırmayı uygun gördük. Bazı sorunlar oryantalistlerin kaynakları kullanma metodu ile alakalı iken diğer bir kısmı ise kullanılan kaynakların niteliği ile ilişkilidir. Örneğin; kaynaklara karşı duyulan güvensizlik, kaynaklara dair bilgi eksikliği, iddiayı veya sonucu hiçbir kaynağa istinâd etmemek, kaynak eksikliği, kaynağı ilgili alanda kullanmamak ve sübjektif kaynak kullanımı gibi sorunları oryantalistlerin metodundaki yanlışlıklardan saydık. Buna karşılık oryantalistik çalışmaların referans olarak gösterilmesi, tâli ve zayıf kaynaklara itimat edilmesi, arkeolojik kaynaklara başvurulması, İslâm ve Ehl-i Sünnet dışı kaynaklara istinâd edilmesi ve son olarak matbaa hatası ve tahkik eksikliği gibi sorunları da kullanılan kaynağın niteliği arasında zikrettik. Tabi ki bu tür kaynak kullanımı da dolaylı olarak oryantalistlerin metodunu gösterse de bunun kullanılan kaynağın biçimiyle alakası olduğu için buna özel bir kategoride yer verdik.

Gördüğümüz kadarıyla bütün sorunların temeli, ilk başta zikrettiğimiz kaynaklara karşı güvensizlik meselesidir. Güvensizlik de kimi zaman bir yere kadar inançsızlıktan kaynaklanmaktadır. Bu açıdan bakarsak, inanmadıkları için mi kaynaklara güvenmezler? yoksa kaynaklara güvenmedikleri için mi inanmazlar? suali bir muamma olmakla beraber, ciddi bir şekilde araştırılması gereken ve uzun tartışmalara açık bir husustur. Kanaatimizce güvensizlik ile inançsızlık arasında bir nevi döngüsel illiyet saklanmaktadır. Sebebi her neyse, istisnalar hariç genelde oryantalistlere göre; İslâmî kaynaklar birinci el kaynak değildir ve birinci asra ait değildir, elimizdeki malzemenin bir kısmının asıl kaynakları yazılı ve/veya sözlüdür, bu malzeme ve literatür belirsiz, tutarsız ve güvenilmezdir ve bunlar İslâm'ın başlangıcı hakkında yeterli bilgi içermemektedir. Kaynaklara karşı temel yaklaşım böyle olduğundan bu durum, İslâm'ın oryantalistler tarafından tümüyle yeniden okunacağı ve ilkeler ve metotlar baştan farklı olarak vaz' edileceği anlamına gelir. Hal böyleyken muhaddisler için güvenilir olan bir kaynak oryantalistler arasında itibar görmezken, muhaddislerin güvenmediği bir kaynak da oryantalistler indinde güvenilir sayılacaktır. İki grubun araştırmalarının köklerinde yer alan bu temel farklılıktan ötürü ortaya koydukları iddiaların veya varacakları sonuçların da birbirine ters olması zorunlu bir sonuçtur.

Bazı sorunları çözmek oryantalistlerin elinde olmadığı için mazur sayılabilmektedir. Mesela; matbaa hatası veya henüz yayımlanmasından ya da başka bir nedenden dolayı bazı eserlere erişememeleri, bunlardandır. Dolayısıyla her sorunun arkasında bir art niyetin bulunduğunu söylemek de sıhhatli değildir. Fakat burada matbaa hatasından kastımız, onların yaptığı tahkik eksikliği değil aksine başvurdukları eserlerin basım hatasıdır.

Ayrıyeten zikredilen hususlardan bazısı, bir taraftan oryantalistik çalışmaların sorunlarından sayılırken, diğer bir taraftan oryantalistlerin hadis araştırmalarında yaptığı hataların sebepleri arasında da zikredilebilmektedir. Aynı şekilde bu hususların bir kısmının arkasında diğer/başka sebepler veya amaçlar da bulunmaktadır. Mesela; kimi zaman sübjektif davranışın arkasında hadislerde/hadislere yönelik şüphelenme gibi bir amaç da yer alabilmektedir.

Mevzuyu son cümlelerimizle noktalamak gerekirse; yapılacak sonraki araştırmalar, ortaya koyduğumuz başlıklar altında oryantalistlerin çalışmalarından başka örnekler de zikrederek konuyu daha da detaylandırılabilir ya da belli bir oryantalistin hadisle ilgili yazılarını araştırarak mezkûr başlıklar, elde edilen diğer örneklerle de sınırlandırılabilir. Böylece konu sınırlı olduğu için daha derin bir araştırmaya müsait olacaktır. Buna ilaveten, oryantalistlerin hadis araştırmalarındaki kaynak kullanımının olumlu taraflarını, örnekleriyle birlikte takdim edecek kapsamlı bir çalışma da bu alandaki bilimsel literatürün zenginleşmesi bakımından faydalı olacağı kanaatindeyiz. Tıpkı oryantalistlerin hadis araştırmalarındaki kaynak kullanımının sorunlarını gösterdiğimiz gibi.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Bu çalışma Prof. Dr. İbrahim Kutluay'ın danışmanlığında hazırladığım doktora tezimin son konusundan çıkarılmış olup bazı değişiklikler ve eklemelerle beraber onun özet halidir. Muhammad Masharib Shah SYED, *Oryantalistlerin Hadis Araştırmalarında Kullandıkları Metot ve Kaynakların Değerlendirilmesi* (İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2022). Danışman hocama, sayın Sabri Çap'a, emeği olan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma şükran borçluyum.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author has no conflicts of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgments: This study was prepared under the supervision of İbrahim Kutluay. It has been studied from the last topic of my doctoral thesis, and some changes and modifications have been made.

Muhammad Masharib Shah SYED, The Evaluation of Methods and Sources Used by Orientalists in Hadith Researches (İzmir: Katip Çelebi University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, PhD Thesis, 2022). I owe gratitude to Mr. Sabri Çap, to my advisor, to all my instructors and friends who have contributed.

KAYNAKÇA

- A'zamî, M. Mustafa. *Dirâsât fi'l-Hadisî'n-nebeviyyi ve Târîhu Tedvînihî*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1980/1400.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. nşr. Şuayb el-Arnaût vd. 3, 19, 26 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Ahmet, Mahmut - Tayyib, Muhammed Menşâ. "Tahkîkât-i Hadis men Prof. Joseph Schacht kî Tarz-i Tahkîk ka Tankîdî Câiza". *Journal of Islamic & Religious Studies* 2/1 (2017), 37-51.
- Akgün, Hüseyin. *Goldziher'in Görüşlerinin Eleştirisi*. e-Posta 5 Şubat 2022, Alıcı Muhammad Masharib Shah Syed.
- Amirî, Sâmî. *el-Vucûdu't-târihî li'l-enbiyâ' ve Cedelu'l-bahsî'l-arkeoloji Şubuhât ve Rudûd*. Küveyt: Revâsîh Yayınları, 1442/2021.
- Bacharach, Jere. L., ve Anwar, Sharif. "Early Versions of the Shahâda: A Tombstone from Aswan of 71 A.H., the Dome of the Rock, and Contemporary Coinage". *Der Islam*, 89/1-2 (2012), 60-69.
- Bahrülulûm, Seyyid Muhammed el-Mehdî et-Tabâtabâî. *Ricâlû's-Seyyid Bahülulûm (el-Fevâ'idü'r-ricâlîyye)*, thk. Muhammed Sâdik Bahrülulûm - Hüseyin Bahrülulûm. 4 Cilt. Tahrân: Mektebetü's-Sâdik, 1363.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *es-Sünenu'l-kübra*. nşr. Muhammed Abdulkadir Ata. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *Şü'abü'l-îmân*. nşr. Muhammed Saîd Besyûnî Zağlûl. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1410.
- Brown, Jonathan A. C. *Hadith Muhammad's Legacy in the Medieval and Modern World*. Oxford: One World, 2009.
- Calder, Norman. *Studies in Early Muslim Jurisprudence*. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Cook, Barrie J. "En Monnaie Alant Cours: The Monetary System of The Angevin Empire". *Coinage and History in the North Sea World, C. 500-1250*. ed. Barrie J. Cook ve Gareth Williams. Leiden Boston: Brill, 2006.
- Crone, Patricia ve Cook, Michael. *Hagarism: The Making of the Islamic World*. London: Cambridge University Press, 1977.
- Çap, Sabri. "Hicrî I. Asır Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hz. Peygamber ve İslâm". *Hicrî Birinci Asırda İslâmî İlimler - II*. ed. Hidayet Aydar vd. 599-647. İstanbul: Ensar, 2020.
- Çap, Sabri. "İlk Üç Asırda Diğer Kültür ve Medeniyetlerin Hadis ve Sünnet'in Yorumlanmasına Etkileri". *İslâm ve Yorum III*. ed. Fikret Karaman. 347-370. Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2019.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fî vaşfi Sünenihî*. nşr. Muhammed Lutfî es-Sabbâğ. Beyrut: Dârü'l-Arabiyye, ts.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî el-Mevsîlî. *el-Müsned*. nşr. Hüseyin Selim Esed. 12 Cilt. Şam: Dârü'l-ma'mûn, 1404/1984.
- Elbânî, Nâsîrüddîn. *Silsiletü'l-ehâdisî'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eşeruhe's-seyyi' ü fi'l-ümme*. 14. Cilt. Riyaz: Dârü'l-Ma'ârif, 1412/1992.
- Ertugay, Recep. "Oryantalist William Montgomery Watt'ın Kaderle İlgili Hadislerle Yaklaşımına Eleştirel Bir Bakış". *Bilimname* 48 (2022), 27-67.
- Finkelstein, Israel. "Archeology as a High Court in Ancient Israelite History: A reply to Nadav Na'aman". *The Journal of Hebrew Scriptures* 10/19 (2010), 1-8.
- Goldziher, Ignaz. *Muslim Studies*. çev. C. R. Barber - S. M. Stern. Chicago, New York: Aldine Atherson, 1971.
- Grant, Jim. vd. *The Archeology Coursebook: An Introduction to themes, sites, methods and skills*. London & New York: Routledge, 2008.
- Hallaq, Wael B. "On Dating Malik's Muwatta". *UCLA, Journal of Islamic & Near Eastern Law* 47 (2001-2002), 47-65.
- Hawary, Hassan Mohammed. "The Second Oldest Islamic Monument Known, Dated A.H. 71 (A.D. 691). From the Time of the Omayyad Calif 'Abd-el-Mâlik İbn Marwân". *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 2 (1932), 289-93.
- Hıdır, Özcan. "Oryantalistlerin Sahâbeye Dair İddialarının Modern Dönem İslâm Dünyası'ndaki Sahâbe Algısına Düşünsel-Metodolojik Etkisi". *İslâm'ın Kurucu Nesli Sahâbe - Sahâbe Kimliği ve Algısı - Tartışmalı İlmi Toplantı 27-28 Nisan 2013*. 519-560. İstanbul: Ensar, 2013.
- Hoffmeier, James K. *Israel in Egypt, The Evidence for the Authenticity of the Exodus Tradition*. USA: Oxford University Press, 1997.
- Hoyland, Robert G. "The Earliest Christian Writings on Muhammad an Appraisal". *The Biography of Muhammad, The Issue of Sources*. ed. Harald Motzki, 276-297. Leiden: Brill, 2000.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Muşannef*. nşr. Kemal Yusuf el-Hût. 2, 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1409.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed el-Bermekî. *Ibn Khallikan's Biographical Dictionary*. çev. Baron de Slane, William McGuckin. 2 Cilt. Paris: Oriental Translation Fund, 1847.
- İbn İzârî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İzârî el-Merrâküşî. *el-Beyânü'l-muğrib fî (ihtişârî) ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf - Mahmûd Beşşâr Avvâd. 1, 2 Cilt. Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1434/2013.
- İbn İzârî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İzârî el-Merrâküşî. *el-Beyânü'l-muğrib fî (ihtişârî) ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*. Colin-Levi-Provençal. Beyrut: Daru's-sekâfe, 3. Basım, 1983.
- Ibn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Menî' el-Bağdâdî, *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-kübrâ*. nşr. Muhammed Abdulkadir 'Atâ. 3-5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1410/1990.
- Juynboll, G. H. A. *Muslim Tradition*. New York: Cambridge University Press, 2008.
- Khan, Alam. *Takyimü nazariyyâti Juynboll havle'l-hadisî'n-nebevî*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Kızıl, Fatma. "Oryantalistlerin Akademik Hadis Araştırmaları, Ana Eğilimler, Yerleşik Kabuller ve Temel İddialar". *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 5/1 (2019), 155-245.
- Kızıl, Fatma. *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Kızılkaya, Rahile - Sekmen, Kadir. "G.H.A. Juynboll'un Ricâl Literatürüne Dair Temel İddiaları ve Tahlili". *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 7/2 (2021), 141-221.
- Kızılkaya, Rahile. "Goldziher'in Hadise Yaklaşımını Belirlemesi Açısından Erken Dönem İslam Toplumu Tasavvuru". *Darulfunun İlahiyat [İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* 32/2 (2021), 421-456.
- Kızılkaya, Rahile. "Norman Calder'in Studies in Early Muslim Jurisprudence Adlı Eseri Çerçevesinde Şarkiyat Literatüründe Muvatta'nın Tarihlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 393-407.
- Kızılkaya, Rahile. "Oryantalist Bir Fikirin Kendi Paradigması İçinden Tenkit Edilme Serencamına Misâl: Norman Calder'in Muvatta'ı Tarihlendirmesine Yöneltilen Eleştiriler". *İlahiyat Akademi Dergisi*, 7-8 (2018), 269-281.
- Kızılkaya, Rahile. *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta'*. İstanbul: İFAV, 2020.
- Koren, Judith - Nevo, Yehuda D. "Methodological Approaches to the Islamic Studies". *Der Islam* 68 (1991), 87-125.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn el-Hüzelî. *Mürücüz-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*. 1 Cilt. b.y.: y.y. ts.
- Motzki, Harald. "Dating Muslim Traditions: A Survey". *Arabica* 52/2 (2005), 204-253.
- Motzki, Harald. "Review of G. H. A. Juynboll Encyclopedia of Canonical Hadith". *Jerusalem Studies In Arabic and Islam* 36 (2009), 539-549.

- Motzki, Harald. "The Murder of Ibn Abî l-Huqayq: The Origin and Reliability of Some *Maghâzî*-Report". *The Biography of Muhammad: The Issue of the Sources*. ed. Harald Motzki, 170-239. Leiden: Brill, 2000.
- Motzki, Harald. "The Prophet and the Cat: on dating Malik's Muwatta' and legal traditions". *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*. 22 (1998), 18-83.
- Motzki, Harald. "The Question of the Authenticity of Muslim Traditions Reconsidered: A Review Article". *Method and Theory in The Study of Islamic Origins*, ed. Herbert Berg. 211-258. Leiden: Brill, 2003.
- Motzki, Harald. "Theme Issue: Methods of Dating Early Legal Traditions Introduction". *Islamic Law and Society* 19 (2012), 1-10. Leiden: Brill, 2012.
- Muir, Sir William. *The Life of Mahomet*. 1 Cilt. London: Smith, Elder and Co., 1858.
- Muştak, Abdulkerim. *Şîa Mazhab Hak He* Karaçi: Rahmatullah Book Egency, ts.
- Na'man, Nadav. "Does archeology deserve the status of a "high court"?. *Between Evidence and Ideology*. ed. Bob Becking - Lester L. Grabbe. Leiden: Brill, 2001.
- Petrushersky, I. P. *İslâm der Iran*. çev. Kerîm Keşâverz. Tehran: İntişârât-i Peyâm, 1363.
- Renfrew C. - Clark R. M. "Problems of the Radiocarbon Calendar and Its Calibration". *Archaeometry* 16/1 (1974), 5-18.
- Richards, Michael P. - Britton Kate. *Archaeological Science: An Introduction*. New York: Cambridge University Press, 2020.
- Robinson, Neal. *Christ in Islam and Christianity*, New York: State University of New York Press, 1991.
- Robson, James. "The Isnad in Muslim Tradition". *Hadith, Origins and Developments*, ed. Harald Motzki, 163-174. New York: Routledge, 2016.
- Schacht, Joseph. *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*. London: Oxford University Press, 1979.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tedribü'r-râvî fi şerhi Taqrîbî'n-Nevevî*. nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâyâbî. 1 Cilt. b.y.: Dâru Taybe, ts.
- Syed, Muhammad Masharib Shah. *Oryantalistlerin Hadis Araştırmalarında Kullandıkları Metot ve Kaynakların Değerlendirilmesi*. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Tabâtabâî, Mustafa Hüseyinî. *Nakd-ı Âsâr-ı Hâverşenâsân*. b.y.: Mecmû'a Muvahhidîn, 1436.
- Toprak, Bilal. *Din Arkeolojisi ve Göbekli Tepe Disiplinler arası Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: Milet Nihal Yayınları, 2020.
- Wallach, Efraim. "Inference From Absence: The Case of Archaeology". *Palgrave Communications* 5/94 (2019), 1-10.
- Watt, W. Montgomery. *Free Will and Predestination in Early Islam With Special Reference to the Mu'tazila and Asha'ira*. Edinburgen Ex Bibl Univ., Doktora Tezi, ts.
- Webster, Noah. *An American Dictionary of the English Language*. 2 Cilt. New York: S. Converse, 1828.
- Wensinck, Arnet Jan. *The Muslim Creed Its Genesis and Historical Development*. London: Routledge, 2008.
- Whittaker, John C. vd. "Evaluating Consistency in Typology and Classification". *Journal of Archeological Method and Theory* 5/2 (1998), 129-164.
- William, Adams Y. - Ernest, W. Adams. *Archeological Typology and Pratical Reality*. New York: Cambridge University Press, 2008.

EXTENDED SUMMARY

The purpose of this study is to find out – if available – then assemble thus assess the problems in the sources used by the orientalists in their scientific studies which evaluate the Islamic understanding of the authenticity and interpretation of Hadīth. To evaluate the source usage of orientalists is very important, in order to understand and resolve the approach of western scholarship towards Hadīth. This study is a kind of search for an answer to the questions viz. 'what' and 'why'. In other words, what is the problem and reason of the sources chosen by orientalists in proving their claims or concluding their results. To insert the source problems in a new systematic form with some fresh examples thus their reappraisal is what distinct our study from previous works

In this study, it is not aimed to discuss the riddle in question in detail or to prove the existence of many examples regarding that specific problem or to criticize them comprehensively. Rather, we have tried to introduce different types of problems by shaping them in a new coherence to addressing different dimensions of this subject as much as possible. Although we have used the general term “orientalists” in some places, our aim is only the scholar who put forward the idea in question and those who follow it. Here, only the doubtful aspects of the orientalists’ sources are studied. This does not mean that orientalists’ source usage is always problematic. In fact, a constant study can be conducted on the positive aspects of this issue.

As a result, we have concluded that a part of the sources used by orientalist in their hadith studies is problematic. We have divided the problematic source usage into two main categories at first. While some of the problems are related to the orientalists’ methodology, others are related to the nature of the sources being used. For example, problems such as distrust in sources, lack of information regarding sources, lack of sources being used, not relying on any source, not using the source in the relevant field and using subjective sources represent their methodology. As far the nature of the sources is concerned, the problems such as orientalist references, secondary and weak and archaeological sources, sources out of Islam and Ahl al-Sunnah and printing and edition errors are the problem of this type. As far we can see, the root of all problems is the problem of distrust towards the source. Lack of trust sometimes stems from disbelief to some extent. However, the question that do they not trust the sources because they do not believe? Or do they not believe because they do not trust the sources? is a mystery, which needs serious research and is open to long discussions. In our opinion, a kind of circular argument hides behind the correlation between distrust and disbelief.

Some of the issues are among the problems on one hand and the reasons for the mistakes made by orientalists in hadith studies on other hand. Likewise, there could be some other reasons or purposes behind some of these problems. For example; Sometimes, behind the subjective behavior, there may be a purpose of creating doubts regarding hadiths. To fix some of the problems may not be in the hands of orientalists like printing error, thus they could be excused at this point. Therefore, it would be an incorrect generalization to say that there is an ulterior motive behind every problem. However, what we mean by the printing error here is not the lack of verification made by them, but rather the printing error of the works they refer to.